

BOJOVNÉ ARIÁNSTVÍ VANDALŮ

Pojmu *vandalismus* se užívá až od sklonku 18. století. Současníci velkého stěhování národů ve východogermánském kmeni Vandalů hrubší a krutější barbary, než byli ostatní, neviděli. Naopak: Byzantský historik doby Iustiniana I. Prokopios je považoval za nejméně z barbarů, podobně jako jeho pokračovatel Agathiás ve 2. polovině 6. stol. Franky. Jemnost Vandalů spatřoval Prokopios ve vysokém stupni romanizace, již do 1. poloviny 6. stol. dosáhli. Bydleli ve villách bývalých římských vlastníků, denně se koupali, na hostinách jedli vybraná jídla, oblékali se do hedvábí, dováženého ze Seriky (části dnešní Číny), rádi se zdobili zlatem, ale pořádali a navštěvovali také hudební a divadelní představení nebo závody v hippodromech (různé typy koňských dostihů), lovili pro zábavu apod. K jejich špatné pověsti v historii přispěly zejména dvě skutečnosti: dobytí a plnění Říma v roce 455 a pronásledování římských katolíků v severní Africe a na Sicílii.

Pravlast Vandalů bývá kladena na sever Jutského poloostrova a do jihozápadního Švédska. Jejich první skutečně historická sídla však známe až z oblasti východního Německa a z Polska. Nejpozději od rané doby římského císařství bylo jádro vandalského osídlení v dnešním Slezsku, jehož latinský název – Silesia – je odvozen od jména vandalského kmene Silingů. V této době patřili Vandalové zřejmě k širšímu kultovnímu společenství kmenů, nazývanému společenství Lugiů, podobně jako se to může předpokládat i o Gutonech. Na území Nahanarvalů se podle Tacita nacházel posvátný háj, ve kterém tyto kmeny uctívaly božské blízkence, podobné antickému Kastórovi a Polydeukovi, božstvo, jež Tacitus nazývá *Alci* (*Alces*). Kromě božských dvojčat, jimž sloužil kněz v ženském oděvu (tento Tacitův údaj svědčí o starobylosti daného kultu) je pro Vandaly dosvědčeno i uctívání bohyně úrody, lásky a plodnosti Freyji; na zbraních, nástrojích a nádobách se u nich setkáváme se sluneční a měsíční symbolikou.

Kromě Silingů patřili k Vandalům rovněž Hasdingové, z jejichž prostředí pocházeli historičtí vandalští králové. Se jménem této větve vandalského etnika se v pramenech prvně setkáváme v 60. a 70. letech 2. století, v době známých markomanských válek, jichž se Hasdingové, kteří útočili z hranic Dácie, účastnili společně s Markomany, Kvády, Hermundury, Langobardy a negermánskými sarmatskými Jazygy. Část bitev tohoto konfliktu mezi barbary a římským impériem byla vybojována na území Moravy a Slovenska a nejznámější památky na něj tu představují římské vojenské stavby na katastru jihomoravského Mušova a nápis na skále trenciánského hradu, pocházející z let 179/80, jenž byl věnován císařům M. Aureliovi a jeho synu Commodovi.

Po těchto válkách, v nichž Římané získali jedno z mnoha „sisyfovských“ vítězství nad barbary, jež měli v budoucnu porážet a jimiž měli být poráženi stále až do zániku římské říše na Západě, žili Silingové ve Slezsku a Hasdingové východně od horního a středního toku řeky Tisy.

V průběhu 3. i 4. stol. docházelo k bojům mezi Vandaly a Góty i mezi Vandaly a římským impériem. Církevní otec Hieronymus (sv. Jeroným) ze Stridónu jmenuje ve svém dopise z r. 395 Vandalů mezi barbary, kteří útočili na široké dunajské frontě od přičernomořské provincie Malé Skythie až po Pannonii. Všem barbarům, které uvádí, autor připisuje zajímání kněží, znásilňování jeptišek, znesvěcování a boření kostelů, vyhazování ostatků svatých mučedníků. Popisované chování svědčí o tom, že útočníci pravděpodobně ještě nebyli křesťany.

Okolo r. 400 byli Vandalové-Hasdingové ze svých sídel v oblasti dnešního Alfeldu vypuzeni rozpínající se mocí Hunů a jejich spojenců. Při ústupu směrem na západ se spojili s rovněž ustupujícími Svěby, svobodnými Alanů a také se slezskými Silingy. R. 401 je plnění Vandalů pod vedením krále Godegisela zaznamenáno v hornodunajské římské provincii Raetii, r. 405 na území u řeky Neckaru. V posledním dni roku 406 se pak silám Vandalů, Svěbů a Alanů přes odpor, kladený franskými foederáty římské říše, zdařilo překročit hraniční řeku Rýn, a to v blízkosti dnešní Mohuče.

Začal tak nejslavnější úsek jejich historie, trvající do 30. let 6. stol. Vandalové náleželi k etnikům, která se na vrcholu velkého stěhování národů ocitla bez trvalejších sídel a bez hospodářského zázemí a jimž koneckonců po jistou dobu nezbyvalo nic jiného, než si obživu získávat násilím. Z plnění žili na území galských provincií a na čas i v Hispánii, kam se spolu se svými spojenci přesunuli r. 409. V překročení Pyrenejí, nepochybně vý-

znamné přírodní překážky, ležící mezi Gallií a Hispánií, jim tehdy pomoci své soukromé armády, kterou složili z otroků, chtěli zabránit dva mladí velkostatkáři Didymus a Verinianus. Uchvatitel císařské moci Constantinus III. (407–411) je ale podezíral, že se také chtějí zmocnit vlády a vyslal proti nim s vojskem svého narychlo caesarem jmenovaného syna a původně mnicha Constanta. Oba odhodlaní obránci Hispánie ztratili život a barbari, zvaní Honoriaci, kteří pak měli chránit pyrenejské průsmyky, nejen své příkázané stanoviště opustili, ale dokonce se k útočníkům přidali.

V Hispánii barbari po dva roky jen sháněli kořist, ale r. 411 se buďto násilím, nebo jako spojenci uzurpátora Maxima (409–411) a jeho *magistra militum* Gerontia v západní části hispánské diecéze usídlili na půdě. Nejméně hospodářsky vyvinuté území, západní část tzv. Gallaecie na pobřeží Atlantiku, tehdy připadlo Svěbům. Vandalové se usadili ve východní části Gallaecie a v Baetice, Alani v Lusitanii a provincii Carthaginiensis (nazvané podle města Carthago Nova). Podobně jako Slezsku zůstalo jméno po kmeni Vandalů-Silingů, ve Španělsku je po Vandalech obecně pojmenován kraj Andalusia (původně Vandalusia).

Římané se ovšem v této době s panstvím barbarů v Gallií nebo Hispánii ještě spokojit nehodlali a po jisté konsolidaci svých vnitřních poměrů a poté, co se znova smířili s Vizigóty, rozhodli se proti barbarům v Hispánii využít právě sil západogótských foederátů. R. 416 byl jimi údajně bez boje zajat vandalský vojevůdce Fredhal (Fredbal), kterého vizigótský král Valia poslal k císaři Honoriovi (395–423). Hispánský církevní autor Paulus Orosius píše, že v tomto roce nabídli Vandalové, Svěbové a Alani Římanům mír (tedy vlastně foederátní služby legitimnímu císaři Honoriovi), což je vzhledem k nebezpečí, které pro ně římsko-gótská koalice představovala, dosti pravděpodobné, a tvrdí taky, že barbari v Hispánii vyměnili meče za pluchy. Ve skutečnosti si však ani on trvalé soužití barbarů a provinciálů na římském území nepřál. R. 418 došlo k tak vážné porážce Vandalů-Silingů a Alanů Vizigóty, že poražené kmeny rezignovaly na svou samostatnost a splynuly v jeden celek s Vandaly-Hasdingy. Téhož roku propukly také boje mezi Vandaly a Svěby, do nichž Římané zasáhli na straně Svěbů a o čtyři roky později pak proti Vandalům spolu s gótskými foederáty vytáhl *magister utriusque militiae* Castinus. Gótové tehdy sice Římany zradili, ale r. 427 je už opět nacházíme na římské straně fronty.

Ustavičný tlak Vizigótů a Římanů měl velký podíl na tom, že roku 429 Vandalové s Alany Hispánii opustili a přestěhovali se do západorímské se-

verní Afriky. Oni sami však jako důvod své invaze, jak víme z díla křesťanského spisovatele Salviana z Massilie, uváděli, že se (pod vedením krále Geisericha) do Afriky vypravili na příkaz Boží – aby zde totiž šířili své ariánské vyznání, které pokládali za pravou víru, zatímco katolická víra představovala v jejich očích kacírství. V dějinách Vandalů mělo ariánské náboženství úlohu mnohem větší než u jiných germánských kmenů, které je také přijaly a dlouho, nebo až do konce své historické existence, vyznávaly. Ohledně toho, kde a kdy konkrétně se Vandalové s tímto učením seznámili, však mezi badateli dosud není jednoty.

První historik, který Vandaly mezi křesťany uvádí, je Paulus Orosius, jehož dílo bylo dokončeno r. 417/18. Do té doby mohli své ariánství, jak se v literatuře předpokládá, převzít buď někdy před rokem 400 (a to Hasdingové) od moesijských Malých Gótů, nebo po tomto datu působením vizigótských ariánů, žijících na jih od Loiry. Vztahy mezi Vizigóty a Vandaly byly však prakticky po celou dobu pobytu Vandalů v Hispánii nepřátelské a – co je snad ještě důležitější – na Svěby, kteří i po r. 429 v Hispánii zůstali, Vizigótové také dosti dlouho misijně nepůsobili, a první podobu své křesťanské víry přejali tito Germáni kolem poloviny 5. stol. od domácích katolíků. Pravděpodobnější je, že Vandalové římskou hranici překročili již jako ariánští křesťané, třebaže podle svědectví sv. Jeronýma v Mohuči nedbali práva církevního azylu.

Rokem 429 začínají dějiny **vandalského státu** v severní Africe. Jeho zakladatelem byl král Geiserich, podle historika Jordana prostřední postavy, v důsledku pádu s koně kulhající, člověk málomluvný, hněvivý, toužící po majetku a přepychu, podněcovatel svárů a nenávisti na tehdejší mezinárodní scéně. Dodejme k tomu, že to byl také dozajista inteligentní a bezohledný muž, jeden z nejschopnějších diplomatů barbarského světa. Se svým asi osmdesátitisícovým lidem se na lodích přeplavil přes Gibraltarskou úžinu, nazývanou tehdy Herculovy sloupy, a úspěšně se vylodil na pobřeží nejzápadnější římské africké provincie Tingitany.

Nahlížíme-li do pramene zvaného *Notitia dignitatum*, odrážejícího na Západě římské říše stav zhruba z první třetiny 5. stol., nabudeme dojmu, že západorímské africké vojsko, podléhající velení *comita Africae*, bylo dosti početné na to, aby Vandaly při vylodování dokázalo zastavit. Pramen však obráží spíše představu, jak by stav vojenských jednotek v jednotlivých oblastech impéria měl vypadat, než to, jaký ve skutečnosti byl. A navíc Geiserich zvolil pro svou invazi nesmírně příhodnou dobu, kdy

Nejstarší portrét sv. Augustina
(Laterán, freska z doby okolo r. 600)

probíhala roztržka mezi velitelem sedmi západořímských afrických provincií Bonifatiem a vládou, sídlící v Ravenně. Příčinou této roztržky byla zřejmě politika regentky Gally Placidie, která se obávala přílišného nárůstání vlivu silných osobností, jež by eventuálně mohly ohrozit panování jejího nezletilého syna, císaře Valentiniana III. Proto se vždycky snažila probouzet mezi vynikajícími vojenskými veliteli své doby revnivost, nepřátelství, a tak pomoci jednoho držet na uzdě druhého nebo překazit jeho kariéru.

Bonifatius reagoval na nespravedlnost, které se vláda vůči němu dopustila, nezájmem o obranu svěřených provincií, jejichž města a vesnice v čase před vandalským vpádem plenili Maurové z jihu. Více nežli svým povinnostem se začal věnovat vínu a veřejným domům, kterými hlavní město provincie Afriky Proconsularis a největší centrum celé západořímské Afriky Karthago prý bohatě oplývalo. K plnění úkolů, které přinášel jeho úřad, se ho tenkrát ve svých dopisech důtklivě pokoušel přimět i Aurelius Augustinus, sv. Augustin, tehdejší biskup z města Hippo Regius. Přesto však se obrana Afriky pod Bonifatiovým velením vzbopila pozdě. Vandalové se pevně uchytili na severoafrickém pobřeží a r. 430 spolu s jinými městy dobyli také Hippo Regia.

Sv. Augustin rozeslal po vandalském vpádu biskupům a kněžím severoafrických sídel list, v němž je napomínal, aby se vždy nejprve postarali o bezpečí své obce věřících, teprve pak sami o sebe. Germánští útočníci neměli v této první fázi dobývání země ještě dost sil ani odvahy, aby začali s otevřeným pronásledováním katolíků, a výzva nepochybně souvisela s úlohou, která v té době kléru běžně příslušela: nahrazovat nedostatečně fungující pozdně římskou státní správu. Mnohdy to byla role velmi náročná, vyžadující nemalé osobní oběti. Biskup Augustinus sám zemřel r. 430 v obléhaném Hippo Regiu, když se při zaopatřování nemocných nakazil epidemií moru, která tu propukla. Jeho srdce, vypůjčímeli si teď vlastní Augustinova slova, spočinulo v Bohu, aby tento „Faust starověku“, jak bývá někdy nazýván, našel pravdu, kterou po celý svůj život neúnavně hledal.

Victor, biskup z města Vity (blízko dnešního Zaghuanu v Tunisku), který dobývání Afriky Vandaly nezažil, ale jako církevní historik je v době vlády vandalského krále Hunericha (477–484) popsal, líčí tyto nové pány afrických Římanů jako pronásledovatele katolíků již od samotného vstupu do země. Většinou zde však např. při mučení duchovních nešlo o projev zášti vůči katolickému náboženství, ale o to, aby prozradili, kde je ukryto církevní zlato a stříbro.

R. 435 uzavřeli Římané s Vandaly mírovou smlouvou, která barbarům vydávala některé z afrických provincií do rukou, třeba formálně byla smlouvou spojeneckou. Chování Vandalů v prvních letech po uzavření této dohody nejlépe líčí katolický autor Prosper Tiro. Geiserich zahájil v oblastech, kde se Vandalové usídlili, politiku preference ariánské církve, poslal odsud do vyhnanství několik biskupů, ačkoliv jako foederát na to neměl žádné právo, a především se snažil zbavit katolíků svůj

královský dvůr. Čtyři úředníci římského původu, kteří s ním přišli z Hispánie, byli roku 437 umučeni, protože odmítli přestoupit k ariánskému vyznání.

Dva roky po tomto svém projevu náboženské nesnášenlivosti Geiserich jen zcela účelovou, pro klid, potřebný k upevnění svého panství nad dobytými územími, uzavřenou smlouvou s Římany porušil a dobyl nejdůležitější město západorímské severní Afriky Karthago. Toto velkoměsto bylo důležitým přístavem, z něhož odplouvaly lodi, zásobující obilím Itálii a Řím. Jeho dobytím získal Geiserich nesmírnou strategickou výhodu. Uzavřením přístavu mohl kdykoli způsobit hlad mezi obyvatelstvem centra římské říše (stalo se tak např. za císaře Avita, vládnoucího v letech 455–456), a proto se jeho postavení začalo od pozice všech římských barbarských spojenců zásadně lišit. Byl foederátem, jenž Římanům nikdy neposkytl žádnou vojenskou pomoc, který libovolně a mnohdy krutě zacházel s římskými obyvateli na území, jež ovládal a kde se cítil být pánem natolik svrchovaným, že zrušil datování podle římských konsulů, jmenovaných císaři, a zavedl nové, podle let vlastní vlády.

Jak tvrdí ve svém díle „O vládě Boží“ Salvianus, bylo Karthago ovšem i jakýmsi hlavním městem církví vesměs příkře odsuzovaných radovánek, reprezentovaných hospodami a nevěstinci, sídlem se zástupy prodejních žen, ale i prodejních mužů, kteří se rádi převlékali do ženských šatů. Autor v Geiserichově příchodu a úspěších spatřuje Boží trest za hříchy afrických Římanů a chválí ho za to, že se mu neřestí z Karthaga podařilo odstranit. Salvianovy postoje vůči Geiserichovi jsou typickým vyjádřením mínění křesťana, který sice nebyl dogmaticky vlašný, ale jemuž nesmírně záleželo na morálním a sociálním rozměru křesťanství, jenž ve všech barbarských vpádech viděl jen nástroj nápravy římských křesťanů, a proto snad i trochu bagatelizoval to, co se v Africe dělo, neboť sám žil v prostředí Vizigótů, ke katolickým Římanům tolerantních. Victor z Vity, který napsal, že Vandalové nepřejí Římanům v podstatě ani sám holý život, pozitivní stránky vandalské vlády neviděl, neuznával a v době, ve které žil, jak o tom bude ještě dále řeč, je také sotva jen uznávat mohl.

Geiserich se moc Vandalů nad dobytými územími pokoušel upevnit tím, že různými způsoby oslaboval vedoucí vrstvu domácí společnosti. Nejvíce nepřátelství projevoval vůči karthaginským senátorům (příslušníkům zdejší dědičné římské šlechty) a vůči duchovenstvu. Bohatí světšší obyvatelé Karthaga museli podle Victora z Vity odevzdat všechny své cenné vě-

ci a pak se „svobodně“ rozhodnout – buďto odejít z města, nebo se stát otroky vandalských pánů.

Největší baziliky uvnitř i vně hradeb města (bazilika Restituta s ostatky mučednic Perpetuy a Felicity, kostel zasvěcený mučedníku Cyprianovi, apod.) Vandalové zabrali pro účely svých ariánských bohoslužeb; některé kostely prý znesvětili přeměnou ve stáje. Kněží byli z kostelů předaných ariánům vyháněni bez jakéhokoliv majetku. Biskup Quodvultdeus a další početní klerikové byli z Geiserichova rozkazu naloženi na zpuchřelé lodi a vysláni na moře. Až do r. 454 pak Karthago sice katolického biskupa nemělo, ale Quodvultdeus a jeho nešťastní průvodci na moři nezahynuli – dopluli až do Neapole v italské Kampánii. Modernímu člověku může tento Geiserichův skutek připadat velmi cynický, ale starogermánské právo znalo vysazení do poškozené lodi jako druh božího soudu, ordálu – čehosi podobného, jako bylo chození po rozžhaveném uhlí, zkouška vodou, souboj, apod. Geiserich asi zkušel sílu obou vyznání. Ale ani po výsledku, který pravděpodobně nečekal, se ve svém ariánském přesvědčení zviklat nedal.

Cennější zkouškou pravého náboženství byla ostatně v očích barbarů doby stěhování národů vítězství ve válkách, a Geiserich vítězil. Po dobytí Karthaga se cítil být značně silný a následujícího roku zaútočil přes moře směrem na sever. Napadl Sicílii, ale i sama Itálie se cítila velmi ohrožena. Dne 24. července r. 440 byl vydán císařský edikt, který římským občanům znova povoloval nosit zbraně, což jim bylo zakázáno v r. 364, za vlády císařů Valentiniana a Valenta, a byli vyzýváni, aby všichni, „štit na štít“, bránili římská území a svoje majetky. Vláda hledala nové zdroje příjmů do státního rozpočtu a v letech 440–441 se pokusila zrušit nejprve zvláštní, individuálně (tj. nikoli na základě obecně platných zákonů) udělená, a pak již skoro všechna existující osvobození od placení peněžních nebo naturálních daní a od jiných povinností občana vůči státu. Geiserich ovšem v této době naštěstí ještě do Itálie nepřišel, i když si pro svůj nový útok opět vybral velice příhodný čas. Hlavní síly římské armády se totiž teprve přesunovaly z Gallie, kde byly ve 30. letech 5. stol. zaměstnány boji se vzbouřnými spojenci Vizigóty.

Římanům nezbývalo, než aby i jim jistě svrchovaně nepřijemné dobytí Karthaga, kde si Vandalové podle vzoru církevní organizace římské říše zřídili také svůj ariánský patriarchát, schválili uzavřením nové mírové a spojenecké smlouvy, která byla podepsána r. 442. Geiserichův syn Hunerich se při této příležitosti stal rukojmím na Valentinianově dvoře a žil zde

zhruba do r. 445; jak ale posléze ukázala jeho samostatná politika, lásce k Římanům se tu příliš naučil.

Vandalové si podle nové smlouvy ponechali nejúrodnější části západořímské severní Afriky, provincii Afriku Proconsularis s Karthagem, Byzacenu, Numidii, Abaritanu a Gaetulii. Tato území ovládali, ale sídla si zvolili pouze v Africe Proconsularis, nazývané také Zeugitana, kde jejich muži obdrželi do dědičného užívání přiděly půdy, kterým se v pramenech říká *sortes Vandalorum*. Největším velkostatkářem v zemi byl král.

V oblasti, kterou osídlili, se Vandalové chovali podobně jako v Karthagu. Vyháněli odsud šlechtu a snažili se zlikvidovat jakýkoli vliv katolické církve, jejíž bohoslužby zde byly zakázány. Mimo oblast vandalských *sortes* se sice katolické mše slavily směle, ale biskupové odsud byli vypovídáni např. za zmínky o biblických pronásledovatelích (Nabukadnézarovi, Holofernovi, nebo prostě jen o faraónovi) a také za styky „se zámořím“, tedy s italským duchovenstvem, a zejména s papeži. Na místa biskupů, kteří zemřeli anebo byli posláni do vyhnanství, nebylo dovoleno vysvěcovat nové. V Zeugitaně, tímto opatřením nejvíce postižené, zůstali tak od r. 458, kdy tu byl zákaz vydán, do konce 80. let 5. stol. z původního počtu 164 biskupů pouze tři.

Statkářům, vykázaným z Afriky Proconsularis, se císař Valentinianus III. narychlo snažil zajistit půdu na jiných územích, např. v Mauretánii. Obyčejní lidé, zejména kolóni a otroci, tu ovšem zůstávali. I vandalští páni je totiž k obdělávání půdy, která jim připadla, potřebovali. Některé katolické otroky se Vandalové pokoušeli násilím obracet na ariánskou víru pomocí druhého, ariánského křtu. Skupina otroků, poslaná za svou vytrvalost v původní víře do pustiny k Maurům, začala však mezi těmito sousedy svých pánů misijně působit, což Geisericha vedlo nejenom k usmrcení misionářů, ale i k dalším represím vůči katolíkům v *sortes*. Kněží byli nuceni k vydání bohoslužebného náčiní a knih a pokud se zdráhali, byly jejich kostely plněny. Biskup Valerianus byl tehdy za neuposlechnutí králova příkazu vyhnán ze své obce a nikdo mu nesměl poskytnout přístřeší ve svém domě. Žil tedy na ulici pod širým nebem. Pokusy katolíků konat např. o Velikonocích tajné bohoslužby se neobešly bez obětí na životech. Přestup na ariánskou víru byl ceněn jako důkaz věrnosti králi.

R. 445 přišel na vandalské území, kde hledal jakýsi politický azyl, zeť bývalého velitele Afriky Bonifatia jménem Sebastianus. Jak jeho tchán, tak i on byli císařovnou Gallou Placidii v letech 432–433 postupně dosazeni na

Oblečení vandalského jezdce
(podle mozaiky, nalezené na pahorku Burdž i Džadid u Karthaga)

místo násilím úřadu zbaveného vrchního velitele západořímské armády, v bojích s barbary neobyčejně úspěšného Aëtia. Geiserich Sebastianiana přijal v roli jakéhosi poradce proti Římanům, ale jeho věrnost si chtěl pojistit tím, že tohoto katolíka přiměje k přestupu na ariánskou víru.

Sebastianus si ovšem podle Victora z Vity dal v přítomnosti krále a jeho dvorských úředníků i kněží přinést chléb a poté vysvětlil svůj postoj ke králově nabídce následujícími slovy: „Aby byl tento chléb tak krásný, že je pokládán za vhodný k předložení na královském stole, muselo nejdříve být obilí zbaveno plev a chléb, vyhněten z těsta, připraveného z bílé mouky, prošel vodou, kterou ho skropili, a ohněm. ... Budeš-li si však přát, pak nechť se stane, jak navrhuju: Chléb ať je rozlámán na kousky, smíšen s vodou a pokropen, a znova vložen do vyhřáté pece. Vyjde-li odsud lepší, než byl předtím, učiním, k čemu mě ponoukáš.“ Král svou nelibost nevyjádřil hned, ale posléze pod jinou záminkou dal Římana Sebastianiana popravít.

Kromě případů podobného hrdinství se ovšem objevovaly i některé dobrovolné přestupy k ariánskému vyznání – za sliby úradů, bohatství, za královu přízeň. U tvrdohlavých bylo ale jinak v této době tresty smrti spíš vyhrožováno, než že by se k nim opravdu častěji přistupovalo. Ariáni ani sám Geiserich si totiž nepřáli, aby katolické církvi s novými mučedníky přibývalo věhlasu.

Ve 40. letech 5. stol. se vytvořily zárodky římskému impériu velmi nebezpečné koalice mezi Vandaly a Vizigóty, která by říši sevřela ze západu i od jihu. Geiserich tehdy získal pro svého syna Hunericha za manželku vizigótskou princeznu, jménem nám neznámou dceru krále Theodericha I. Římané ovšem našli způsob, jak tuto koalici nejen rozbít, ale zároveň mezi Vandaly a Vizigóty zasít nepřátelství a nenávisť. Geiserichovi byla nabídnuta pro syna starší z dcer císaře Valentiniana Eudocia.

Příbuzenství i se slabým císařem slábnoucího impéria mělo ještě vždy v očích tehdejších barbarů mnohem vyšší cenu než svazky s kterýmikoli mocnými panovníky barbarských království. Ani Geiserich, přes všechno svoje nepřátelství a okázalé pohrdání Římany, neodolal. Stávající synovy manželky se ovšem nyní potřeboval zbavit. Obvinil ji tedy z pokusu jej otrávit a zohavenou, zbavenou uší a nosu, ji poslal zpět k jejímu otci. Kleště, které se svíraly okolo říše, povolily. A osud nevinného jedinice měl i ve starověkých dějinách, jednalo-li se o vyšší zájem, malou cenu, stejně tak jako se v případě dynastických sňatků příliš nehledělo na odlišnost náboženského vyznání manželů. Podle Priska a Jordana se Geiserich, mající z Vizigótů oprávněné obavy, snažil k tažení proti nim získat hunského krále Attilu. V době jeho výpravy do Gallie zůstali Vandalové neutrální; pokud by však uvedení historikové měli pravdu a Geiserichova žádost a tím i původně asi očekávaná podpora z jeho strany byly jedním z důvodů, proč se Attila r. 451 rozhodl táhnout nejprve proti římskému Západu, byly by popsane události význačným svědectvím toho, jak ošidná mohla občas diplomatická hra Římanů s barbarským světem být.

Mezi lety 451 a 454 se mezinárodní situace naopak změnila ve prospěch římského státu. Porážka hunské říše na Catalaunských polích a existence silné koalice Římanů s Vizigóty, Burgundy a částí Franků, vedly i Vandaly k mírnější politice, jejíž součástí byly též některé ústupky katolíkům, jako například povolení volby nového biskupa v Hadrumetu r. 452 nebo 453 a vysvěcení Deogratia r. 454 v Karthagu. (Po jeho smrti r. 457 tu biskup opět neúřadoval.)

21. nebo 22. září r. 454 byl však zavražděn Aëtius, poslední schopný vojevůdce a ve skutečnosti i vládce západořímské říše, a mnohým barbarům se opět otevřela za kořisti a půdou na území impéria snadnější cesta. Půl roku po něm dospěl na konec své životní dráhy i císař Valentinianus III. a s ním vymřela slavným Theodosiem I. založená theodosiovská dynastie. Římský stát se ocitl na jedné ze svých osudových křižovatek.

Nový císař Petronius Maximus v této nelehké chvíli myslel ale spíš na upevnění vlastní moci než na bezpečí státu a dceru císaře Valentiniana, nevěstu Geiserichova syna Hunericha Eudocii, se rozhodl zasnoubit se svým synem Palladiem. Tato skutečnost, stejně tak jako fakt, že Geiserich považoval po smrti svých smluvních partnerů Aëtia a Valentiniana mírovou dohodu s Římany za neplatnou, vedly k tomu, že v roce 455 se Vandalové vydali v římském přístavu Portu, asi 25 km od Říma.

Petronius, který neviděl žádnou reálnou šanci město bránit, vyzval obyvatele k útěku z Říma a sám šel v podstatě příkladem. V očích Římanů byly však úkoly obrany vlastně nejdůležitějším posláním panovníka tehdejší pohnuté doby a císař, prchající v přestrojení před válečným nebezpečím, ztrácel před nimi nejen nárok na úctu, ale i na život. Rozezlený dav Petronia Maxima zastavil, strhl z koně a rozsápané části jeho těla naházel do řeky Tiberu. Tím se však nedalo zabránit Geiserichově úspěchu: jeho vojáči vpadli do Říma a plenili zde po 14 dní. Jakýmsi symbolem doby, kdy se někdejší slavní dobyvatelé Římané sami stávali obětmi jiných dobyvatelů, bylo odnesení sedmiramenného svícnu, toho, který je zobrazen na vítězném oblouku císaře Tita jako část kořisti, získané Římany po potlačení židovského povstání roku 70 n. l. v jeruzalémském chrámu. Mezi zajatci byla z Říma odvedena i manželka Valentiniana III. císařovna Eudoxie s oběma dcerami, z nichž starší byla pak konečně provdána za Hunericha, a Aëtiov syn jménem Gaudentius.

Roku 457 dosadil vrchní velitel západořímské armády, Germán Rikimer, na císařský trůn energického Maioriana, jednoho z bývalých Aëtiových důstojníků, k nimž ostatně patřil i sám uvedený barbarský *magister utriusque militiae* a *patricius*, nový faktický pán západořímské říše. Maiorianus se v letech 460–461 pokusil o velmi riskantní vojenský podnik – tažení proti Vandalům, záležitost nebezpečnou zejména tím, že centrum říše bylo zámořskou výpravou zbaveno podstatné části své ochrany.

Geiserichovou lstí byla většina invazního římského loďstva zničena ohněm v karthaginském přístavu a neúspěšný císař Maiorianus byl po svém

návratu všemocným Rikimerem podroben mučení a popraven. Nové proti-vandalské tažení, zorganizované z východořímské Konstantinopole r. 468 a podporované samostatným západořímským velitelem Dalmácie Marcellinem, ztroskotalo pak hlavně na tom, že se východořímský vrchní velitel Basiliskos, příbuzný konstantinopolského císaře Leonta, nechal Vandaly podplatit. Hovoří o tom důvěryhodný historik Priskos z Pania. Římský císař, jehož si může dovolit nechat mučit jeho „podřízený“ barbar-ský vojevůdce, velitelé, kteří se nechají podplatit největším nepřítelem římského státu – to byly smutné znaky situace, v které se ve 2. polovině 5. století kdysi světovládná římská říše nacházela. Tažení proti Vandalům se přitom důkladně připravovalo, bylo shromážděno zhruba stotisícové pozemní vojsko a válečná flotila o tisíci stu lodích.

R 472, kdy svému ariánskému manželu Hunerichovi uprchla dcera Valentiniana III. Eudocia, se s Geiserichovým přispěním na římský trůn dostal císař Olybrius, který byl švagrem jeho syna Hunericha. Po příteli Vizigótů Avitovi to byl už druhý úspěšný kandidát, jemuž k vládě na římském Západě pomohli Germáni, a po něm (r. 473) se díky přízni burgundského Gundobada stal císařem Glycerius. Přes všechno tehdejší vměšování do vnitřních římských záležitostí se ovšem králové barbar-ských států neodvážili sáhnout po císařském diadémě sami. A ještě dlouho poté, co ovládli římský Západ, nadále stáli o tituly římských patriciů, magistrů *utriusque militiae*, císařových adoptivních synů i o příjmení, které v pozdní antice označovalo císařovy věrné a znělo *Flavius*. Sláva římské říše přežila vlastně pád tohoto státu paradoxně právě v barbarech.

Císař Zénón, který nastoupil r. 474, uzavřel s Geiserichem prostřednictvím svého patricia Severa takzvaný věčný mír. Dosáhl povolení katolických bohoslužeb v Karthagu, král zdarma vrátil římské zajatce, patřící královské rodině, a ostatní, kteří při dělení kořisti připadli jednotlivým vandalským válečníkům, dovolil vykoupit. Císař zase uznal všechny vandalské výboje a jejich panství v bývalé západořímské severní Africe, na Sicílii, Sardinii, Korsice, Baleárách a Pithyúsách. Victor z Vity říká, že zmírnění Geiserichova postoje vůči církvi bylo dosaženo *Zenone principe supplicante* – tedy na císařovy prosby. Byzantský historik Malchus tvrdí, že na Geisericha velmi působila vyslancova ušlechtilost a skromnost (na rozdíl od vojevůdce Basiliska prý odmítl královny peníze a dary). Ani jeden ani druhý náš zpravodaj ovšem nepíše, že by Geiserich byl ke svým ústupkům donucen. Východořímský historik Theofanés Homologétés, který žil

v letech 752–818, nazýval Geisericha *rēx gēs kai thalassēs* – králem pevniny i moře. Jeho svědectví je vzhledem k době Geiserichova života pochopitelně pozdní; vypovídá však o pověsti, již odvážný vandalský panovník mezi potomky požíval.

Roku 477, zhruba rok poté, co germánský náčelník Odoaker sesadil posledního západořímského císaře Romula Augustula, Geiserich zemřel. Zanechal po sobě mj. nástupnický řád, nazývaný seniorát, který určoval, že se novým panovníkem má stát vždy nejstarší příslušník vandalského královského rodu. V roce 477 jím byl Geiserichův vlastní syn **Hunerich** (477–484).

Tak jako císař Diocletianus (284–305) bývá považován za největšího pronásledovatele křesťanů mezi vladaři římského impéria, Hunerich byl největším nepřítelem katolíků ve světě barbar-ských států doby velkého stěhování národů.

V prvních letech jeho vlády se tento rys jeho politiky ještě neprojevil. R. 481 na žádost císaře Zénóna a dcery Valentiniana III. Placidie Mladší dovolil, aby si karthaginští katolíci znova zvolili svého biskupa, jímž se stal významný katolický teolog Eugenius, a zrušil zákaz katolických bohoslužeb na Vandaly osídlených územích.

Ačkoliv africká církev byla pod nadvládou Vandalů chudá, zahájil Eugenius velkolepou charitativní činnost, v níž ariánský klérus viděl nepříjemnou konkurenci, a podle stížností ariánského karthaginského biskupa Cyroly nebránil také ve vstupu do katolických kostelů mužům a ženám „v barbar-ském oděvu“, který ovšem nenosili jen Vandalové, ale i římsští úředníci v královských službách. Pokud byl někdo z obyvatel přistižen, že v barbar-ském oděvu do katolického kostela vešel, byl okamžitě potrestán skalpováním (*decapillatio*). Vandalům a postupně i všem královským úředníkům římskoprovinciálního původu se tak mělo bránit v možnosti praktikovat katolické náboženství.

Na počátku své vlády se Hunerich staral o to, aby proti ustanovením Geiserichova seniorátu zajistil nástupnictví pro svého syna Hildericha, ohrožované nároky dětí Hilderichova strýce Theodericha. Likvidoval nejenom svoje příbuzné a příslušníky služebné vandalské šlechty, kteří s porušením Geiserichovy politické závěti pravděpodobně nesouhlasili, ale krutě zakročil také proti některým ariánským kněžím, jež dal upálit nebo předhodit dravé zvěři. Úředníka, který vyhledal azyl v ariánském kostele, se sice neodvážil dát zabít, ale odsoudil jej k těžké práci a pravidelnému bití. V takové situaci si nemohl dovolit popudit proti sobě ještě katolickou cír-

kev; ostatně možnosti chovat se k africkým katolíkům, vydaným do jeho rukou, laskavěji anebo méně tolerantně chtěl využít i jako prostředku k nátlaku na konstantinopolskou vládu, kterou žádal o svobodu vyznání pro všechny svoje souvěrce, žijící na východořímských územích. Jakmile ale zničením vnitřních politických nepřátel upevnil pozice ve vlastním království a když se také nesetkal s kladným ohlasem své mezinárodní proariánské politiky, změnil se jeho postoj vůči římskému katolickému obyvatelstvu Afriky přímo drasticky.

Nejprve nařídil přestup na ariánskou víru všem katolíkům, kteří dosud pracovali v královských úřadech. Neuposlechnutí bylo trestáno nejenom ztrátou úřadu, ale i vyhnanstvím na Sicílii nebo Sardinii, ostrovy, které se pod vandalským panstvím nacházely od doby neúspěšné Basiliskovy výpravy. Lze-li věřit číselnému údaji Victora z Vity, téměř pět tisíc afrických katolíků muselo roku 483 odejít do ještě mnohem krušnějšího vyhnanství, do pustin na hranicích provincie Byzaceny, ovládaných kočovnými Maury. Jejich hromadná cesta do vyhnanství, jejímž svědectvím jsou i archeologicky objevené zbytky kapličky vyhnanců, byla spojena s velkým utrpením. K jídlu jim Vandalové např. poskytli jen syrové obilí, které neměli možnost nikde semlít, a po určitou dobu byli drženi stěsnáni v prostoru, který zdaleka neodpovídal takovému množství, takže neměli ani možnost vzdálit se za intimními potřebami. Toho, kdo nemohl chodit, prikázali prý Vandalové Maurům na provaze smýkat po zemi, při čemž tito lidé postupně umírali krutou smrtí.

V květnu r. 483 vydal Hunerich edikt, jímž prikázal všem katolickým biskupům, aby se s ariánskými kněžími 1. února následujícího roku v Karthagu sešli k teologické disputaci, při níž měli buď dokázat pravost své víry z Písma svatého, nebo ji na základě usnesení koncilů z Arimina a Seleukeie (r. 359), na kterých bylo schváleno poloariánské dogma, proklít. Semiarianismus byl sice vyznáním, které mělo být jakýmsi kompromisem mezi ariánstvím a ortodoxií, ale ani ve 4. století smíření mezi zastánci těchto věroučných směrů posloužit nedokázal. Protože Hunerichovou snahou bylo přesvědčit, že katolíky potlačuje jako prokázané a usvědčené kacíře, nezakázal jim prozatím ještě obsazovat uprázdněné biskupské stolce, ale ve prospěch státní pokladny zabavoval majetek zemřelých biskupů a kdo chtěl nastoupit na jejich místo, musel do této pokladny odevzdat 500 solidů, což byla částka skutečně dosti vysoká. V římské říši by za ni jeden člověk mohl žít zhruba sto let.

Victor z Vity, který je nejdůležitějším zpravodajem o osudech africké církve v době Hunerichovy vlády, popisuje královo jednání jako nesmírně zchytralé a kruté zároveň. Některé Hunerichovy akce nás dodnes udivují svou promyšleností a jiné sadismem, který je stěží možno vysvětlit jen jeho snahou o politický prospěch, ba ani pouhým náboženským fanatismem, třebaže – podobně jako jeho otec Geiserich – mluvil o afrických územích, obývaných Vandaly, jako o oblastech, které jim postoupil Bůh. Někteří historikové se domnívají, že král musel být vlastně psychopat.

Teologický rozhovor v Karthagu, který Hunerich nařídil, měl nepochybně už od samého počátku jiné cíle než nalezení věroučné pravdy, kterou se katolická strana snažila dokázat pomocí biskupem Eugeniem vypracovaného díla, nazvaného *Liber fidei catholicae*. Hunerich zakázal, aby se jednání zúčastnili biskupové ze zámoří, nepodléhající vandalskému panství, především římský biskup, třebaže domácí klerikové tvrdili, že jim samotným nepřisluší rozhodovat o otázkách víry (ty totiž mohl upravovat pouze ekumenický koncil). Zato velmi brzy po zahájení rozhovorů, které se ariánská strana stále pokoušela mařit, aby jejich ztroskotání mohlo být svedeno na její protivníky, využil nepřítomnosti biskupů v jejich církevních obcích, a 7. února dal uzavřít naprosto všechny katolické kostely ve svém království. Podle oficiální verze měly zůstat uzavřeny tak dlouho, dokud by nedošlo k pokračování věroučné disputace. Majetek těchto kostelů byl však hned předán ariánům.

Hunerich nebo jeho ariánští úředníci či kněží v podstatě mistrně ovládali umění falešné propagandy a manipulace veřejným míněním. Pravděpodobně věděli, že soupeře bude koneckonců nutno likvidovat násilím, ale užití tohoto násilí mělo být v očích veřejnosti oprávněno tím, že katolíci nevyužili možnosti dokázat pravost své víry a tím pádem ji tedy zřejmě ani prokázat nemohli.

Dne 24. února r. 484 byl vydán edikt, jímž byla na území ovládaném Vandaly zakázána veškerá činnost katolické církve a všem zdejším katolíkům se prikazovalo, aby do 1. června téhož roku přestoupili k ariánskému (vlastně poloariánskému) vyznání. Znění příslušné královy vyhlášky najdeme v díle Victora z Vity *Historia persecutionis Africanae provinciae temporibus Geiserici et Hunerici regum Vandalorum*. Je jistě zajímavé, že v něm zapřisáhlý nepřítel Římanů Hunerich těm, kteří neposlechnou, pohrozil sankcemi, jež proti kacířům stanovili římscí císařové. Vlastní zákoník pro vandalské království ovšem neexistoval a norem obyčejového práva van-

dalského kmene se zřejmě účinněji použít nedalo, i když to jednou Geiseric – v už uvedeném případě zpuchřelých lodí – také zkusil.

O politickou podporu katolických biskupů se po 24. únoru Hunerich ucházel už pouze naoko, aby tak mohl dokonat svou lest. Postavil před ně ještě naposledy možnost návratu do úřadů, a to jako katolických, nikoli na ariánství obrácených duchovních pastýřů, konkrétně pod podmínkou, že odpřisáhnou souhlas s bezprostředním nástupnictvím jeho syna a také to, že žádný z nich nebude udržovat styky s římskou říší.

Shromáždění biskupové nehlasovali jednotně, ale ať už zvolili souhlas či nesouhlas s královým přáním, skončili podobně. Ti, kteří neodpřisáhli, putovali do vyhnanství na Korsiku, kde museli kácet dřevo na stavbu vandalských lodí. Proti těm, kteří přísahali, bylo pak využito evangelijního zákazu přísahy, byli přeměněni v závislé zemědělce (kolóny) a posláni obdělávat pole do blízkosti svých bývalých biskupských sídel.

Vrcholná fáze pronásledování kněží i laiků začala ovšem po stanoveném datu 1. června, kdy již v zemi mělo existovat jen jedno, a to ariánské náboženství. Křesťanská literatura zná z této doby i mučedníky, mezi nimiž byli muži, ženy i děti. Najdeme v ní například jméno bývalého krále oblíbence Victoriana z Hadrumeta, který odolal lákání, že ho Hunerich bude považovat za prvního mezi všemi, a stal se mučedníkem, nebo křesťanky Dionysie, která zahynula i se svým ještě nedospělým synem. Do jednotlivých obcí byli vysíláni ariánští biskupové, kteří se měli postarat o konverze jejich obyvatelstva. Victor z Vity, Prokopios z Kaisareie i Řehoř z Toursu (autoři 5.–6. stol. n. l.) vyprávějí v této souvislosti o tzv. zázraku z Tipasy.

Ve městě, které leželo v provincii Mauretania Caesarensis, byl ustanoven biskupem bývalý sekretář ariánského patriarchy Cyroly. Větší část příslušníků zdejší křesťanské obce tehdy prý před ním uprchla do Hispánie a ti, kteří zůstali, nejenže nekonvertovali k ariánskému vyznání, ale v jednom ze soukromých domů se dokonce odvážili konat katolickou mši. Král, který se o tom dověděl, jim všem dal vytrhat jazyky a useknout pravé ruce. Zázrak měl, jak se všichni tři uvedení autoři shodují, spočívat v tom, že tito lidé i bez jazyka nadále mluvili. Jeden z nich – subdiákon jménem Reparatus – měl později jako svědek tohoto zázraku žít na dvoře východořímského císaře Zénóna.

Zásahu tohoto panovníka se ovšem Hunerich příliš neobával, neboť dal mučit katolíky v Karthagu přímo před očima jeho vyslance Urania, který sem přišel s úkolem je chránit.

Značně nesympatickou roli sehrával v době Hunerichova pronásledování mnohdy ariánský vandalský klérus. Užíval k obrácení katolíků násilných křtů nebo křtů uskutečněných ve spánku a v jeho řadách byli i takoví jako biskup Antonius, kteří neváhali sáhnout i k mučení a usmrčení zatvrzelého katolíka: karthaginského biskupa Eugenia prý kupříkladu v době, kdy už byl bezmocným, ochrnutým člověkem, zahubil litím octu do hrdla.

Pocity pronásledovaných duchovních shrnuje spis, jímž se na krále Hunericha obrátil jeden z afrických biskupů, jménem Habetdeum. Ptá se ho v něm, proč že se ještě Vandalové zabývají lidmi už vyhnanými a proč s nimi denně bojují. Vzali jim majetek, kostely, vlast i domovy. Jen holá duše jim zůstala, a i tu se ještě snaží spoutat. „*Jestliže se to, co vyznáváte, nazývá vírou,*“ táže se potom dál, „*proč vyznavače pravé víry trýzníte takovým pronásledováním? Co je vám do našeho vyhnanství, co je vám do nuzných na tomto světě, jejichž život vždy spočívá v Kristu?*“

Kláštery i s jejich obyvateli hodlal Hunerich podle pramene Umučení sedmi mnichů (*Passio septem monachorum*) prý darovat Maurům, doposud v převážné většině pohanským. Obchodovat směl na území Vandalů, bohatém na obilí, olivy, víno a další pro kupce jistě atraktivní zboží, jen ten, kdo mohl ukázat potvrzení o ariánském křtu.

Podle našeho hlavního zpravodaje o době krále Hunericha, Victora z Vity, přišlo jako znamení Božího hněvu na jeho království sucho, neúroda, hlad a mor. Některá lidnatá africká sídliště zcela zanikla, lidé se pokoušeli prodávat své děti do otroctví, aby se u bohatých alespoň najedly, ale pro všeobecnou nouzi nenacházeli kupce.

V prosinci r. 484 Hunerich zemřel a na trůně jej vystřídal jeho synovec Gunthamund. Máme-li Hunerichovu politiku pokud možno objektivně zhodnotit, je třeba říci, že do převažující koncepce vandalských představ o řízení jejich afrického státu v podstatě zapadala. Vandalští králové se většinou snažili udržovat rozdíl mezi vládnoucí vrstvou barbarů a podrobeným původním římskoprovinciálním obyvatelstvem, jednat s ním jako se zřetelně nerovnoprávnou složkou království. V jejich státě dost citelně chybělo to, co např. na územích ovládaných Vizigóty anebo Franky posléze mělo tak pozitivní vliv na upevnění celého státu a královské vlády: dobrá a oboustranně výhodná spolupráce mezi králi a vyššími progresivními kruhy římské společnosti. Africká římská šlechta na Vandaly osídleném území nejenom neudržela svoje ekonomické a sociální pozice, byla dokonce z krajů, kde mohla žít vedle Vandalů, vyháněna. Chudší vrstvy polosvobod-

Stříbrná mince s portrétem krále
Gunthamunda

ného obyvatelstva anebo otroci při tom ovšem nezískávali svobodu; tak jako dříve pracovali pro římské, namáhali se nyní pro vandalské pány. (Co se týče osudu velkonájemců statků, nemusel být vždy s osudem vlastníků půdy totožný.)

Vandalové se stejně jako jiní barbari téže doby nemohli bez římské pomoci obejít v ústřední ani místní správě svého afrického státu, jejich králové nespoupracovali pouze s vandalskými úředníky, ale ty římské nutili změnit jejich náboženské přesvědčení a vzdát se vlastně i části svých ostatních tradic, např. když do královského paláce mohli vejít jen ve vandalském oděvu.

Nejvýznamnějším úředníkem vandalského královského dvora byl *praepositus regni*, jenž byl, pokud je známo, králem dosazován pouze z Germánů. Hlavními představiteli místní vandalské správy byli *millenarii* (představení tisícovky vandalských mužů), Římány osídlené oblasti až na Sicílii, Sardinii a Korsiku, jejichž společným místodržícím byl vždy Vandal, si podržely někdejší římskou správu. I ta však podléhala vandalskému králi.

Náboženský rozdíl a snaha odstranit jej ve prospěch početně mnohem slabší, ale jednoznačně privilegované barbarské části obyvatel státu prohlubovaly izolovanost Vandalů v zemi, již chtěli ovládat, a posilovaly napětí, které se vytvářelo mezi nimi a východořímskou říší. Vandalové se sice, jak píše Prokopios, dosti silně romanizovali, ale i když např. obsadili luxus-

ní římské villy (z kterých vyhnali původní majitele), nadále zůstávali cizorodým, vůči většině lidu svého království nepřátelským prvkem, dobyvateli, kteří Římanům zabrali půdu, vypudili je z jejich domovů nebo je donutili pro sebe pracovat a platit daně a dávky, přitom se ale v podstatě nesnažili, aby pod vládou jednoho krále existovala i skutečně jednotná, třebaž majetkově a sociálně rozrůzněná společnost, spojená také jinými pouty než osobou panovníka, vandalskou vojenskou převahou a násilím. Byli pro ně barbari jiného náboženství, které nebylo možno tolerovat už proto, že vystupovalo stejně agresivně a nadřazeně jako vandalští bojovníci.

Hunerichův postup v oblasti náboženské politiky, třebaže takové řešení existujícího věroučného protikladu sahalo hluboko do citů, svědomí a vůbec nejužšího soukromí většiny poddaných království, nebyl v dějinách germánských barbarských států sám o sobě ojedinělý; podobné řešení zvolil i vizigótský Leuvigild. Ojedinělá byla jen krutost a bezohlednost, s níž byla změna víry od římských katolíků vyžadována. Návist početně převažujících Římanů nemohla tenké vrstvě vandalských okupantů prospívat. A Hunerichův nástupce **Gunthamund** (484–496) si to pravděpodobně uvědomil.

K nutnosti hledat nové způsoby soužití s římskými poddanými v oné době zřejmě významně přispíval i stále nebezpečnější tlak maurských kmenů z jihu. Vůči východořímské říši zůstával totiž Gunthamund stejně tak nepřátelský jako jeho předchůdce – básníka Dracontia např. obžaloval z velezrady a dal s celou rodinou uvěznit za to, že jednou ze svých skladeb oslavil byzantského císaře, i když ho v básni vůbec nikde nejmenoval. Navzdory tomu ale r. 487 povolal nazpět z vyhnanství karthaginského biskupa Eugenia a spolu s ním zřejmě i většinu dalších vypovězených katolíků.

Roku 488, jak víme, vyslal císař Zénón do Itálie proti jejímu germánskému vládci Odoakerovi svého ostrogótského spojence Theodericha Velikého. Ten ovšem r. 493 založil v této zemi nový barbarský ariánský stát, jen málo na vůli a na postojích Konstantinopole závislý. Mezinárodní pozice ariánství se tím vlastně upevnily, zatímco katolická církev jako celek byla oslabena první vážnou roztržkou, která roku 488 propukla mezi Konstantinopolí a Západem. Přesto v desátém roce své vlády Gunthamund povolil návrat všem dosud zbývajícím náboženským exulantům a nechal znova otevřít katolické kostely. Královu politiku, třebaže byla docela jiná než za Hunericha, opět podporovaly i špičky ariánského duchovenstva, zřejmě na základě germánské tradice, že král je významným náboženským činite-

Stříbrná mince s portrétem krále Hildericha

lem, zodpovědným za blaho své země. Ariánský biskup z hlavního města vandalského státu Karthaga nabídl za utrpená příkoří významnému katolickému ideologu oné doby Fulgentiovi z města Ruspe a opatu Felikovi ze Sicky pokání.

V letech 496–523 pokračoval ve snahách sjednotit víru ve vandalském africkém království nový panovník **Thrasamund**. Byl jedním z nejvzdělanějších králů období velkého stěhování národů a podle toho vypadaly také jeho státnické kroky. Panoval v době největšího rozkvětu ostrogótského státu s centrem v Itálii, jehož panovník Theoderich Veliký se snažil s ostatními germánskými královstvími úzce spolupracovat a Thrasamundovi dal kolem r. 500 za manželku svou sestru Amalafridu.

Vůči africkým katolíkům se Thrasamund nechoval jako lstivý a krvelačný nepřítel, třebaže podle jeho mínění, zachovaného v díle už zde jmenovaného biskupa Fulgentia z Ruspe, byli katolíci „nepřátelé Boha“. Chtěl a dovedl o víře diskutovat, nechyběly mu teologické vědomosti a katolíky získával k přestupu na ariánství spíše dary, poctami a úřady než zastrašováním a násilím. Konverzi se jim pokoušel, podobně jako vizigótský Leovigild, usnadnit také zrušením nutnosti druhého křtu. V historii však získal pověst pronásledovatele, protože se i on alespoň pozvolna snažil ničit vyspělou organizaci katolické církve, na místa zesnulých biskupů nedovoľoval vysvěcovat jiné a někteří duchovní též za něj museli do vyhnanství.

Když např. v Byzaceně r. 508 došlo k nedovolené volbě biskupa, byli odsud všichni církevní hodnostáři vypovězeni na Sardinii. I Fulgentius, kterého r. 515 král povolal z vyhnanství proto, aby s ním mohl vést věroučné disputace, byl o dva roky později znova vyhnanecem, údajně z toho důvodu, že v Karthagu úspěšně propagoval katolickou víru a získal pro ni i některé ariánské kněze. Ani za vzdělaného a poměrně mírného panovníka, vládnoucího v době, kdy byl jeho stát alespoň v zahraničně politickém ohledu celkem bezpečný, nebylo tedy možno svobodně a veřejně hlásat ideologii, vůči níž zůstával nepřátelským. Něco jiného byla zřejmě v králových očích jakási akademická diskuse, vedená mezi ním a Fulgentiem skutečně bez překážek a bez jakékoli újmy pro biskupovo postavení a osobu, jinak se dával na úspěšnou snahu přesvědčit týmiž argumenty ariánské kněze, opory své církve.

V době Thrasamundovy smrti bylo již na mezinárodním politickém jevišti mnohé změněno. V Konstantinopoli se svým strýcem císařem Iustinem vládl ortodoxní a tížádstivý Iustinianus I., který se jako poslední z římských panovníků pokusil posléze obnovit císařskou vládu nad barbarou obsazeným Západem římské říše, a od r. 518/19 neexistovalo už mezi Západem a Konstantinopolí církevní schizma. V Gallii sílilo katolické království Franků, pro ortodoxii se zásluhou krále Sigismunda (sv. Zikmunda) rozhodli Burgundi, doposud ariánským Vizigótům vyrostl v království Franků mocný soupeř a ostrogótský Theoderich zápasil po smrti manžela své dcery Amalasinthy s problémem nástupnictví ve svém státě. Za těchto poměrů nastoupil na vandalský trůn syn pronásledovatele Hunericha a dcery Valentiniana III. Eudocie **Hilderich** (523–530).

Tento napůl Vandal a napůl Říman, jenž dobře poznal život v Konstantinopoli, se vlády ujal už jako poměrně starý muž (asi v 66 letech). Vlastnosti svého otce naštěstí nezdědil. Hned od počátku vystupoval jako přítel byzantské vlády a na jeho mincích se objevoval portrét císaře Iustina I. V intencích současné byzantské politiky se také choval nepřátelsky k Ostrogótům a vdovu po svém předchůdci Amalafridu dal zavřít do vězení, kde zemřela.

Podle kronikáře Victora Tonnenensa musel Thrasamundovi, který si přál, aby pokračovalo jeho úsilí sjednotit zemi pod praporem ariánské víry, odpřísáhnout, že po svém nástupu na trůn nebude podporovat katolickou církev – a tuto přísahu dodržel. Svá opatření ve prospěch této církve vyhlásil předtím, než se oficiálně ujal moci. Povolal katolické biskupy z vyhnan-

ství, vrátil jim kostely a dovolil též znova obsadit prázdné biskupské stolce. R. 523 nastoupil nový karthaginský biskup (jménem Bonifatius) a konala se první povolená synoda ortodoxního duchovenstva provincie Byzaceny, roku 525 potom v Karthagu shromáždění katolických duchovních z celé vandalské Afriky.

Z pohledu dnešního historika nový král určitě nevolil špatnou politiku. Miska vah raně středověkého náboženského vývoje se tehdy jednoznačně začala klonit na stranu ortodoxie a byzantská říše byla pod vedením Iustina a Iustiniana silným a dobře konsolidovaným státem.

Nedořešenou historickou otázkou je poměr tzv. donatistů, příslušníků křesťanského hnutí, které v severní Africe existovalo od 4. stol., k vandalským dobyvatelům. Donatisté si přáli větší církevní svobodu a nezávislost na jakékoli světské moci. Je sice možné, že ve Vandalech zpočátku mohli vidět vhodnou oporu proti tlaku římského státu, který je prohlásil za hereťiky a vydal proti nim zákony, ale jen sotva by si delší dobu mohli myslet, že právě Vandaloové jsou těmi pravými ochránci církevních svobod a samostatnosti, nebo snad nezištnými osvoboditeli chudých, jejichž zájmy se snažila prosazovat radikální odnož donatistického hnutí, tzv. *circumcelliones*.

Donatismus vznikl jako reakce na důsledky pronásledování křesťanů ze strany římského impéria, a to persekuce, vyhlášené edikty císaře Diocletiana. Spojoval stoupence karthaginského biskupa Donata, kteří žádali tvrdší postup vůči těm, kdo v době velkého pronásledování vydali pronásledovatelům knihy Písma svatého. Za pravé pokračování církve mučedníků donatisté označovali jen svoje společenství (které za synů Constantina Velikého skutečně mělo své nové mučedníky) a zásadně odmítali jakékoli zásahy státu do církevních záležitostí. (Proslulý je výrok biskupa Donata *Quid imperatori cum ecclesia* – zhruba: *Jakým právem má císař co mluvit do církevních záležitostí?*) Jako hereťikové byli tito křesťané poprvé odsouzeni již r. 314 na synodě v jihogallském městě Arelate (Arles), kterou svolal císař Constantinus Veliký, a velmi tvrdě proti nim bojoval sv. Augustin. Kolem r. 360 měli donatisté v západořímské Africe (pravděpodobně kromě Karthaga) většinu. Koncem 4. století a hlavně pak po teologické disputaci s katolíky r. 411 (kde se sešlo 284 donatistických a 286 katolických biskupů) a po vydání nových protidonatistických zákonů říše r. 412 začal však tento směr upadat a k jeho oživení došlo teprve v 6. století – tedy nikoli

v souvislosti s oslabením katolické církve za největších vandalských pronásledovatelů.

Přesto, že ve snaze omezit světské zásahy do církevních záležitostí byli donatisté představiteli úsilí o jakýsi separatismus římských afrických území, o tom, že by v nich barbari našli významnější spojení, lze na základě výpovědí písemných pramenů pochybovat. Zklamání donatistů z římské politiky mohlo snad způsobit jistou pasivitu části obyvatel západořímské Afriky v době vandalské invaze, která jim toto území pomohla dobýt. Vandaloové sami však mezi africkými křesťany, jak se zdá, nijak nerozlišovali. Někteří z donatistů se ostatně za éry jejich nadvlády stali i mučedníky, stejně tak jako jejich za katolické uznávání spolutrpitele. A katolíci naopak nebyli prosti snah o uchování co největší samostatnosti africké církve s metropolitou v Karthagu v čele. I na koncilu v r. 525, po smutných zkušenostech s vandalskou perzekucí, byly opakovány starší kánony, zakazující africkým duchovním odvolávat se „za moře“, tj. především k papeži. Kněz, který by se toho odvážil, byl v bývalé západořímské Africe exkomunikován.

Obtížným problémem dějin vandalského státu zůstává dále i to, jaký byl podíl Alanů, Sarmatů, kteří do Afriky přišli společně s Vandaly, na politice i náboženském vývoji tohoto království. Geiserich i všichni jeho nástupci nesli titul *rex Vandalorum et Alanorum*, což ukazuje, že Alani na rozdíl od Římanů představovali plnoprávnou složku obyvatelstva vandalského státu. Dochované historické prameny se jim však bohužel nijak konkrétně nevěnují, píšou jen o Vandalech, tak jako např. v době vrcholu moci hunské říše bývají všechna etnika, která tento kmenový svaz tvořila, zahrnuta pod pojem Hunů. Nemáme tedy ani možnost zjistit, zda Alani vytrvali ve svém starém polyteistickém náboženství, kde zřejmě hlavním božstvem byl bůh války, uctíváný v podobě do země zabodnutého meče, nebo tak jako Vandaloové vyznávali ariánské křesťanství, což by odpovídalo dobové snaze o sjednocení víry krále a jeho lidu. Král Goar, jenž se od oné části alanského etnika, která spojila svůj osud s Vandaly, odtrhl a stal se spojencem Římanů, a jehož známe jako vůdce Alanů usídlených posléze Aëtiem na půdě západní Gallie, byl kolem r. 441 podle Gallské kroniky *idolorum minister*, tedy ctitel pohanských bohů. Mezi Alany ve východořímských službách však k přijímání křesťanství docházelo.

Skupina Alanů spojených s Vandaly až na jediný odraz v titulu vandalských králů po r. 429 zmizela z historie. To však byl osud nejedné velké skupiny účastníků převratné doby stěhování národů.

Vláda probyzantského Hildericha přinesla katolické církvi ale i římskému obyvatelstvu vandalského státu léta klidu. Porovnáme-li vývoj vandalského království s jinými barbarskými státy období mezi antikou a středověkem, byla právě cesta, již nastoupil tento polobarbar a poloříman, správná, mohla vandalský stát upevnit, ovšem privilegování barbarští válečníci asi dost těžko snášeli představu, že by se měli s podrobenými provinciály postupně ocitnout na stejné úrovni. Proto využili toho, že Hilderich nedosáhl úspěchu v bojích s Maury, stále víc ohrožujícími vandalské království, a sáhli k dlouho již nepraktikovanému postupu, upomínajícímu na doby předstátního rodového zřízení: shromáždění barbarských bojovníků, v němž zřejmě nechyběli ani Alanové, Hildericha sesadilo a novým králem bez ohledu na zásady Geiserichova seniorátu zvolilo **Gelimera** (530–533/4).

V případě dosazení Gelimera se projevila jakási „vandalská národní strana“, podobně jako v ostrogótských dějinách v době vystoupení zdejší germánské šlechty proti příliš prořímské Theoderichově dceři Amalawintě. Jako představitel této složky obyvatelstva obnovil Gelimer někdejší protikatolickou politiku, otevřený konflikt s císařem Iustinianem si však nepřál. Proto jej požádal o uznání zákonitosti svého panování, která v očích Vandalů nevzbuzovala zřejmě žádné pochybnosti. Císař však se svržením přítele Byzance Hildericha samozřejmě nesouhlasil, a také – podobně jako o něco později v případě Ostrogótů – byla pro něho změna na vandalském trůně vítanou záminkou k tomu, aby Vandalům vyhlásil válku a pokusil se stále ještě poměrně bohatá severoafrická území, z nichž Byzance ve skutečnosti ovládala jen Egypt, znova získat. Nejpodrobněji popsal válku Byzance s Vandaly historik Prokopios. Jejím výsledkem bylo, že na přelomu let 533/4 vandalský africký stát zanikl.

Král Gelimer byl zajat, a třebaže pro příslušnost k ariánům nemohl být císařem Iustinianem povýšen do nejvyššího, senátorského stavu, své vyznání nezměnil. Nejednal tedy již podle starých germánských představ, na jejichž základě by náboženství, které mu nepomohlo v boji, mohl považovat za neosvědčivší se a měl by právo zvolit si jiné, účinnější, což v daném případě jistě bylo vyznání vítězného císaře. Věřil v jediného Boha i v to, že zvolil správný způsob jeho uctívání. O takovémto postoji ostatně svědčí i některé jiné momenty z období vandalsko-byzantské války.

Po ztrátě Karthaga si Gelimer podle Prokopia svému bratru Tzazonovi stěžoval na neštěstí, které prý na Vandaly seslal ďábel. Tito Germáni neby-

li pravděpodobně tak jako Ostrogóti ochotni vysvětlit si své porážky podle teorie o hříchu a následném trestu, ale měli je za dílo satana. Lze z toho soudit, že v pravosti víry viděli větší záruku zdaru než v etice. Z tohoto hlediska je lépe vysvětlitelný i fanatismus Vandalů a bojovnost jejich ariánství, jehož šíření bylo už v době Geiserichově jejich politickým programem, ospravedlňujícím expanzi. Král Gelimer se podle Prokopia domníval, že Boha neurazil žádným svým slovem ani činem a byl tedy přesvědčen i o správnosti svých protikatolických postojů. Vandalové na rozdíl od Gótů kladli důraz spíše na bohu libé vyznání než chování.

Jejich ariánství mělo též nadkmenový a nadnárodní charakter. Snažili se pomoci ariánům, žijícím ve východořímské říši, a doufali v pomoc ariánských souvěrců, kteří za války s Iustinianem bojovali v byzantském vojsku; ti však po dobu bojových akcí zachovali věrnost císaři.

Teprve po válce, kdy už tomu nebránila politika vandalských králů, začalo mezi Římany a Vandaly větší sblížení. Byla uzavírána vzájemná manželství, vandalské ženy podněcovaly své římské manžele, vojáky vítězného východořímského vojska, aby neplatili daně z půdy, která kdysi patřila jejich vandalským otcům a mužům.

V roce 535, když císař Iustinianus zakázal ariánským kněžím konat bohoslužby, křty a všechny ostatní církevní obřady, uzavřel ariánské kostely a nutil ariány vrátit katolické církvi všechny jí dříve zabavené budovy i liturgické potřeby, podařilo se vandalským kněžím ariány z římského vojska konečně podnítit k povstání. To se spojilo se vzpourou římských vojáků, nespokojených s životními podmínkami, jichž se jim v Africe, kterou pro císaře dobyli, dostalo, a přidali se k němu také Vandalové, kteří dezertovali z armády, vyslané proti Peršanům, do níž je císař Iustinianus po svém vítězství nad vandalským královstvím zařadil.

Vzpouře, jež nabyla velmi vážných rozměrů, byla však r. 539 potlačena, stejně tak jako odpor jednotlivých rozptýlených skupin Vandalů, trvající až do r. 546, a na tom, že dějiny vandalského státu definitivně skončily, už tyto okolnosti nezměnily nic.

Jeho vládcové v Africe v naprosté většině prováděli nedobrou politiku, jež stát uměle rozdělovala, oslabovala a nedokázala vytvořit jednotnou společnost, která by jako celek mohla mít prospěch z rozkvětu království. (Příliš vysoká hradba, bránící vzniku takové společnosti, přitom mezi Vandaly a Římany asi neexistovala. Podle již vzpomenutého básníka Dracontia například mladí Vandalové – pravděpodobně příslušníci vyšších vrstev – a af-

ričtí Římané společně navštěvovali stejné školy.) Ani ve velmi citlivé oblasti náboženské vandalští králové většinou nevyužívali toho, co křesťany spojuje, ale chybně a s tragickými důsledky pro celé vandalské království hledali pro stát oporu právě v tom, co je rozdělovalo.

Jedním z nejcennějších poučení z nedlouhé historie vandalského státu je pak jistě i poznatek, jak přílišné zdůrazňování věroučné a obřadní stránky křesťanství, spojené s odsouváním významu jeho morálky a jeho obyčejů, nikoho z lidských bytostí nevyjímajících požadavků lásky, mohlo vést k téměř neuvěřitelným krutostem, které přispěly k tomu, že dnes sice většina současníků jen sotva ví, kdo doopravdy Vandalové byli, zato však dobře zná hanlivý pojem vandalismus.

SVÉBOVÉ

Svébové, kteří provázeli Vandaly, představují větší část Kvádů, usídlených na bývalém československém území. Menší část, která zůstala ve svých původních sídlech, tu žila ještě ve 2. polovině 5. stol., kdy tito Kvádové byli podrobena Langobardy. Hispánští Svébové, žijící od r. 411 v hospodářsky málo vyspělé Gallaecii, r. 429 s Vandaly do Afriky neodešli a římské obyvatelstvo bylo dále vystaveno jejich plenění. Na počátku 30. let 5. stol. pod vedením krále **Hermericha** (419–438) sháněli kořist v Lusitanii a snažili se dobýt některých opevněných římských měst Gallaecie.

Katolický biskup Hydatius se r. 431 vypravil s žádostí o pomoc k vojevůdci Aëtiovi, který do Hispánie vyslal jednat o mír a obnovení spojenecké smlouvy se Svěby svého podržitého velitele Censoria. Sám ale s vojskem na pomoc Hispanořímanům přijít nemohl, jednak pro boje, vedené proti Burgundům, středorýnským Frankům a také bagaudům v Aremorice, jednak proto, že brzy po vítězství nad Franky byl na základě rozhodnutí císařovny Gally Placidie, která se cítila být ohrožena jeho rostoucím vlivem, své funkce na čas zbaven.

Po Paulu Orosiovi, historikovi, jehož dějiny sahají jen do r. 417, popisoval dění v Hispánii právě Hydatius, narozený kolem r. 394, jehož dílo končí rokem 468. Byl současníkem událostí, které zachycuje, ovšem jeho stručné kronikářské záznamy nedovolují blíže poznat ani fungování svěbské společnosti, ani způsoby soužití mezi Svěby a Římany. Po dosti dlouhou dobu šlo ovšem nepochybně o styky převahou nepřátelské.

Po vzpomenuť králi Hermerichovi vládl od r. 438 jeho syn **Rechila**, jehož vojenská činnost byla velmi úspěšná. U řeky Singillia se mu podařilo porazit jistého Andevota, jenž byl pravděpodobně spíše vůdcem Vandalů, kteří neodešli s většinou svého kmene, než římským vojenským velitelem; získal velké množství jeho zlata a stříbra, pocházejícího nejspíše rovněž z hispánské kořisti. Dobyl též známých hispánských měst Emerity (dnešní Merida), a Hispaly (Sevilla), moc Svěbů se mu podařilo rozšířit